

De voormalige Beschuitstoren te Wormer

Hij, die de aan de Oostzijde van de Zaan gelegen gemeente Wormer bezoekt, of althans daar enige tijd verblijft, zal in het raadhuis, in vele woningen, in de barbierswinkel en op nog andere plaatsen steeds weer de afbeelding van een slanke, alleenstaande toren aantreffen, veelal in olieverf geschilderd of in tekening gebracht. De Wormers zullen hem desverlangd volledig inlichten, want zij kennen het grootse verleden van hun dorp en de historische betekenis van de voormalige Beschuitstoren, die enige eeuwen het dorp sierde en vijftig jaar geleden helaas ten offer viel aan slopershanden.

In het jaar 1620, toen Wormer - één der oudste dorpen in de Zaanse landen - een periode van bloei, van intens zeventiende-eeuws leven doormaakte, bouwde men in het Westend, in de berm van de Dorpsweg, begrensd door de wegsloot, de Beschuitstoren, aanvankelijk voorzien van een zeer fraai bewerkte spits, die echter in 1805 wegens bouwvalligheid vervangen werd door een minder fraai houten bovenstuk¹.

De stichting van deze toren hield verband met de aanwezigheid van een groot aantal beschuitbakkerijen, een eigenaardige tak van nijverheid, welke meer dan twee eeuwen een belangrijke rol in de geschiedenis van Wormer heeft vervuld en een der voornaamste bestaansbronnen der bevolking heeft uitgemaakt. Uit een attestatie van notaris Adriaen Dircksz. van 9 Maart 1614 blijkt, dat deze beschuitbakkerij reeds omstreeks het midden der zestiende eeuw in Wormer - en ook in het aangrenzende kleinere dorp Jisp - werd uitgeoefend.

Welk een bedrijvigheid, vooral in de „gouden eeuw”, toen de ongeveer honderdvijftig bakkerijen in bedrijf waren en de beschuit, veelal

De oude Spits

¹ De enige afbeelding met de oorspronkelijke spits vindt men in het Zaanlandse Jaarboekje van 1894.

in meer dan één oven en met vier tot zeven baksels per etmaal, werd gebakken, neerkomende op een weekproductie van ongeveer zes ton beschuit¹. Een omvangrijke aanvoer van grondstoffen, als tarwe, melk, gist en ook brandstof was voor deze bakkerijen nodig. In die tijd telde het dorp acht korenmolens voor bemaling van de hoeveelheden koren.

Talrijke damschuiten en ventjagers vervoerden de tonnen met het „Wormer-Tweeback” naar de verschillende gewesten van ons land en naar de wekelijkse beschuitmarkt te Amsterdam, reeds in 1580 genoemd, maar ook de afzet naar buitenlandse plaatsen, als Hamburg, Emderland, de Oostzeehavens e.a. was belangrijk, terwijl de Oost- en West-Indische Compagnieën speciaal in Wormer lieten bakken, evenals later de walvisrederijen.

Soeteboom zegt in zijn Zaanlandse Arkadia (1658): „t Getal der Backplaatsen reekent men nu bij de hondert, die jaarlijks bezigen omtrent 40.000 gulden aan Melk en 30.000 gulden aan Gist, soo dat die van Wormer, Jisp, Oostzanen en Westzanen wegens het Gemaal op een jaar oprachten met 't rantsoen voor de Armen, 170.000 guldens.”

Maar dat alles behoort tot het verleden. Omstreeks het midden der achttiende eeuw was de beschuitbakkerij vrijwel verdwenen. Alleen de toren in 't Westend bleef, als symbool van een welvaartsperiode.

De toren was gebouwd met het doel om door klokgelui de bakkers te waarschuwen hun ovens te doven. Dit met het oog op brandgevaar. Men wist, dat het uitbreken van brand rampzalige gevolgen kon hebben, de meeste huizen waren van hout en de blusmiddelen waren in die tijd nog gebrekkig. De overheid handhaafde de Beschuitbakkerskeur, waarin o.m. was voorgeschreven, dat de ovens om zes uur's avonds gedoofd moesten zijn, dan ook met gestrengheid.

Het gemeentebestuur heeft de toren in 1896 laten afbreken. Hij moest gerestaureerd worden en had behouden kunnen blijven, maar dat moest enkele honderden guldens kosten. Het was in de negentiger jaren nu eenmaal geen royale tijd. Men had geconstateerd, dat de toren bij een hoogte van 14 m naar het zuidoosten 22 cm overhelde en ook moest de houten spits vernieuwd worden. De kosten werden op f1000,— geraamd, doch men verwachtte, dat in de naaste toekomst nog kosten gemaakt zouden moeten worden voor de voorziening der

¹ S. Lootsma, Historische Studiën over de Zaanstreek, „De Beschuitbakkerij te Wormer en Jisp”.

fundering. Bovendien wilde men een ander uurwerk, dat *f* 700,— zou moeten kosten.

Ofschoon van particuliere zijde een bijdrage van ongeveer de helft der restauratie-kosten werd toegezegd, konden de vroede vaderen er niet toe besluiten de gemeentekas met een extra-uitgaaf voor behoud van de toren te belasten, ofschoon de gemeenterekeningen in die jaren, als gevolg van een zuinig beheer, geregeld een niet onbelangrijk batig saldo opleverden. Maar de raad koos nu eenmaal de gemakkelijkste weg, de afbraak en... dan kwam er nog wat in het laadje.

Op dit besluit zal wel van invloed zijn geweest het teleurstellende bericht van hogehand, dat de toren niet kon worden gerekend tot de monumenten van geschiedenis en kunst, voor welker restauratie rijks-subsidie gewettigd zou zijn. Men ontkomt niet aan de indruk, dat destijds de beoordeling voor behoud van deze ten nauwste met de geschiedenis van Wormer verbonden toren wat lichtvaardig is geschied.

De amotie werd 16 April 1896 in de herberg „Het Wapen van Wormer” aanbesteed en bracht *f* 450,— op.

De vier gevelstenen van de toren zijn bewaard gebleven en bevinden zich thans in de gevel van het museum der Zaanlandsche Oudheidkundige Vereeniging „Jacob Honig Jansz. Jr.” te Zaandijk. In dit museum is ook een miniatuur-afbeelding in hout van de toren.

De Beschuitstoren leeft in de herinnering van de Wormers voort. De glansrijke historie van de beschuitbakkerijen is ook waard in woord en beeld voor het nageslacht bewaard te blijven.

C. MOL

